

УДК: 330.341.1

Колтунович О.С.

Незалежний український центр правових ініціатив
та експертиз «Правова держава», Київ

МЕХАНІЗМИ НАРОЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВОДОГОСПОДАРСЬКО-МЕЛІОРАТИВНОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Анотація: У статті розглянуті особливості формування і розвитку інвестиційного потенціалу в рамках модернізації водогосподарсько-меліоративного підкомплексу. Проаналізовано проблеми, пов'язані з фінансуванням витрат на проектування, будівництво (реконструкцію) та експлуатацію меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури. Розглянуто комплекс заходів щодо диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення модернізації мереж гідротехнічних споруд у зоні осушення на основі угод державно-приватного партнерства, сек'юритизації водогосподарських активів. Проаналізовано негативний вплив зменшення обсягів фінансування, що призвело до суттєвого зменшення площ осушуваних земель сільськогосподарських підприємств в Україні, зокрема, в рамках бюджетної децентралізації. Розглянуто особливості формування водогосподарсько-меліоративної інфраструктури на регіональному рівні. Запропоновано механізми нарощення інвестиційного потенціалу інноваційно-технологічної модернізації водогосподарсько-меліоративного підкомплексу в умовах поглиблення інституційних трансформацій.

Anotation: In the article features of formation and development of investment potential in the framework of modernization of water management and reclamation subcomplex are considered. The problems connected with financing of expenses for designing, construction (reconstruction) and operation of reclamation systems and separate objects of engineering infrastructure are analyzed. The complex of measures on diversification of sources of investment support of modernization of networks of hydraulic structures in the drainage zone on the basis of public-private partnership agreements and securitization of water assets is considered. The negative impact of reducing the amount of financing has been analyzed, which has led to a significant decrease in the area of drained lands of agricultural enterprises in Ukraine, in particular, within the fiscal decentralization. The peculiarities of the formation of water management and reclamation infrastructure at the regional level are considered. The mechanisms of increasing the investment potential of innovation-technological modernization of the water management and reclamation subcomplex are proposed in the context of deepening of institutional transformations.

Постановка проблеми. Визначення механізмів збільшення інвестиційного потенціалу інноваційно-технологічної модернізації окремих секторів національної економіки є надзвичайно важливим питанням за нинішньої економічної архітектури. В умовах вкрай низької інвестиційної привабливості України, низьких кредитних та інвестиційних позицій у міжнародних рейтингах агентств, непосильних умов кредитування національної банківської системи вітчизняна економіка потребує кардинальних трансформацій в інвестиційному напрямі розвитку країни. Особливо складна ситуація сформувалася у водогосподарсько-меліоративному підкомплексі країни, для покращення якої необхідні значні фінансові ресурси.

Водночас у зв'язку з відсутністю дієвих фінансових механізмів регулювання інвестиційної діяльності досліджуваної сфери її суб'єкти фактично позбавлені ефективних важелів розв'язання фінансових проблем, зміцнення своєї матеріально-технічної бази й нарощування капітальних інвестицій у зонах осушення та зрошення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть в Україні актуалізувалося питання інвестиційного забезпечення окремих видів господарської діяльності національної економіки, зокрема водогосподарського комплексу. Цій проблемі присвячена значна кількість наукових праць учених-економістів (В. Голян, Л. Левковська, О. Павленко, І. Титарчук, М. Хвесик) [6, 8, 9, 10, 11], що досліджують проблеми інвестиційної привабливості окремих секторів національної економіки, у тому числі індустрії зрошувального землеробства. Існує znana кількість підходів до нарощення інвестиційного потенціалу, на прикладі як окремих підприємств, так і регіонів та економічних районів. Попри це, наукові рекомендації, як і декларативні напрями законодавчих і підзаконних актів України, далекі від того, щоб реально диверсифікувати інвестиційну спроможність водогосподарсько-меліоративного підкомплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні відбувається поживлення діяльності лише щодо модернізації зрошувальних систем, щоб відновити докризові площі посівів традиційних для ряду регіонів культур. Проблема полягає в механізмах встановлення партнерських відносин між власниками міжгосподарських гідротехнічних споруд та суб'єктами підприємницької діяльності, щоб форсувати впровадження систем краплинного зрошення, проводити інноваційно-технологічну модернізацію внутрішньогосподарських систем зрошення, сприяти формування кластерних об'єднань для відновлення потенціалу зрошення на найбільш депресивних територіях.

Значний потенціал щодо нарощення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції як рослинницької, так і тваринницької має місце в зоні проведення осушувальних меліорацій. Сьогодні потребують модернізації міжгосподарські і внутрішньогосподарські гідротехнічні споруди в більшості адміністративних районів зони Полісся. Обсяги фінансування із загального фонду Державного бюджету є мізерними, прояви фінансування із спеціальних фондів є поодинокими, тому інноваційно-технологічна модернізація виробничо-технічного потенціалу меліоративних систем стане можливою в результаті збільшення обсягів інвестування за рахунок інтегрованих підприємницьких об'єднань, які вже тривалий період працюють в аграрній сфері, та закордонних фінансово-кредитних структур. Для того, щоб держава не була усунута від традиційних для себе функцій, проекти модернізації меліоративних систем в зоні осушення із залученням закордонних інвесторів, мають відбуватися в рамках укладання угод державно-приватного партнерства.

На сьогоднішній день постійного зрошення в Україні потребують 18,7 млн. га орних земель, періодичного – 4,8, а повноцінно зрошуються лише 475

тис. га угідь. Для порівняння: 25 років тому вказані площі становили 2,65 млн. га [1, с. 2]. За даними Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України площі сухої й дуже сухої зони охоплюють понад 29,5% території України, або 11,6 млн. га (37%) орних земель; із надмірним і достатнім атмосферним зволоженням – 7,6 млн. га ріллі (22,5%). Створена ще в радянські часи інфраструктура – магістральні та розподільні канали, насосні станції, захисні дамби, водосховища, зрошувальні системи (зокрема, найбільша в Європі Каховська) — дає змогу зрошувати щонайменше 2 млн. га угідь. Нині ж використовують лише чверть наявних потужностей. Із 32 млн. га української землі, що перебуває в сільгоспобробітку, 19 млн. недоотримують у середньому три повноцінних поливи – середньорічний дефіцит річного водного балансу становить близько 150 мм (норма 1500 м³/га), а в зоні Степу – 400–450 мм.

На зрошуваних масивах, загальна площа яких становить 1,77 млн. га (без урахування АРК та окремих районів Донецької і Луганської областей) (рис. 4.1), влаштовано інженерний дренаж сільськогосподарських угідь на площі понад 394,2 тис га (22% від всіх зрошуваних земель) (рис. 1).

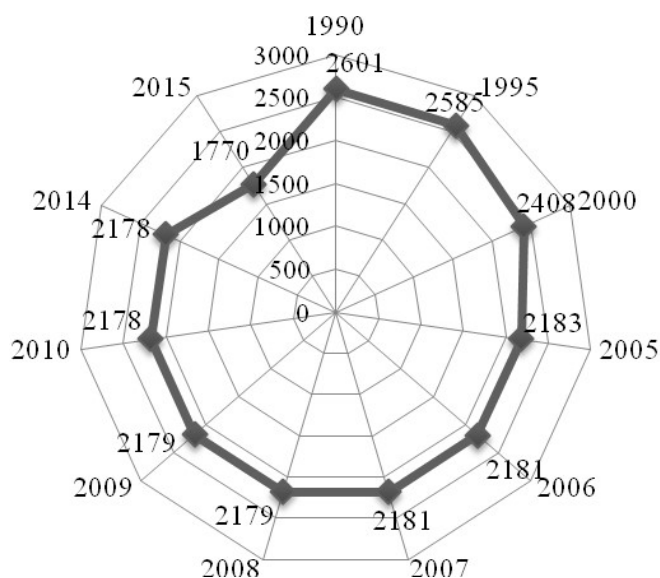

Рис. 1. Загальна площа зрошуваних земель в Україні, 1990–2015 рр., тис га (розроблено автором за даними Державної служби статистики України)

Відповідно до Статті 28 Закону України «Про меліорацію земель» передбачається фінансування витрат на проектування, будівництво (реконструкцію) та експлуатацію меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, здійснення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель, інвентаризації меліорованих земель, інвентаризації та паспортизації меліоративних систем здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, крім витрат на проектування, будівництво (реконструкцію) й експлуатацію меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, які надані у концесію, інших

не заборонених законом джерел. Статтею 29 визначено напрями забезпечення витрат на меліорацію земель, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів України [2, с. 1]:

- за рахунок коштів державного бюджету фінансуються витрати на проектування, будівництво (реконструкцію) та експлуатацію загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, окремих об'єктів інженерної інфраструктури, на здійснення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель, інвентаризації меліорованих земель, капітального ремонту, інвентаризації та паспортизації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, включаючи наукове, організаційне і виробничо-технічне забезпечення цих робіт. Порядок використання коштів для потреб меліорації земель визначається Кабінетом Міністрів України;

- за рахунок коштів місцевого бюджету фінансуються витрати на експлуатацію міжгосподарських меліоративних систем, які перебувають у комунальній власності, включаючи утримання підприємств, установ і організацій, котрі за дорученням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, організують або виконують безпосередньо роботи з експлуатації цих систем, а також витрати за використану електроенергію для подачі води сільськогосподарським підприємствам. Дія цієї статті не поширюється на фінансування витрат, пов'язаних з проектуванням, будівництвом (реконструкцією), капітальним ремонтом і експлуатацією меліоративних систем, окремих об'єктів інженерної інфраструктури, які надані в концесію.

Модернізації водогосподарсько-меліоративного підкомплексу впродовж останніх років насамперед здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Згідно зі звітом про використання коштів Державного бюджету України Державним агентством водних ресурсів України 2016 р., та з метою забезпечення сталого функціонування водогосподарського комплексу, ефективного управління водними ресурсами, а також забезпечення реалізації Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року й низки рішень Уряду, Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» за шістьма бюджетними програмами було заплановано та фактично виділено із загального фонду державного бюджету кошти в сумі 1,15 млрд гривень [3, с. 1].

Однак, результати аналізу щодо використання коштів водогосподарсько-меліоративного підкомплексу свідчать про вибірковий характер інноваційно-технологічної модернізації об'єктів інфраструктури. Зважаючи на обмеженість бюджетних видатків, фінансування за шістьма програмами фактично забезпечувало підтримку існуючої ситуації. Попри законодавчо визначені напрями розвитку, водогосподарсько-меліоративний підкомплекс й надалі перебуває у критичному стані.

У Законі України «Про інвестиційну діяльність» визначено, що така діяльність являє собою сукупність заходів, спрямованих на створення, упровадження, поширення та реалізацію інновацій відповідно до Закону

України «Про інноваційну діяльність» з метою отримання комерційного та/або соціального ефекту, які здійснюються шляхом реалізації інвестицій, вкладених в об'єкти інноваційної діяльності [4, с. 1]. Незважаючи на оптимістичні прогнози щодо зростання рейтингу інвестиційної привабливості України, водогосподарсько-меліоративний підкомплекс, які раніше, характеризується як один із секторів національної економіки з найнижчою інвестиційною привабливістю.

Як показали дослідження О. Павленка, на шляху до залучення іноземних інвестицій необхідно вирішити ще низку організаційних, технічних, фінансових питань [5, с. 1]. Унаслідок розпаювання земель відбулося подрібнення земельних ділянок, але механізми консолідації і відповідальності за цільове використання земель не врегульовані. Землі отримували як зрошувані, але, не маючи ресурсів, почали їх використовувати як богарні. Як показали наші дослідження, на законодавчому рівні зрошувальним землям необхідно надати особливий статус, ураховуючи особисту відповідальність власників і орендарів за їх використання не за цільовим призначення – не як земель сільськогосподарського призначення, а саме як зрошуваних. Це дасть змогу потужним землекористувачам консолідувати зрошувані землі до технологічних масивів на умовах оренди. Ураховуючи тривалі терміни окупності коштів, вкладених у відновлення зрошувальних мереж та придбання дощувальної техніки, термін оренди таких земель має бути не менше ніж 10–15 років.

При цьому М. А. Хвесик констатує, що успішна модернізація водогосподарського комплексу можлива на основі диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення [6, с. 3]. Таким чином, у водогосподарсько-меліоративному підкомплексі інвестиційна активність зводиться до фінансування державою заходів щодо утримання загальнодержавних та міжгосподарських мереж гідротехнічних споруд та часткової їх реновації. При цьому необхідною є модернізація водогосподарсько-меліоративного підкомплексу, інфраструктурні об'єкти котрого сприятимуть прибутковому сільськогосподарському виробництву. Йдеться про повернення до гіпертрофованої меліорації, яка на багатьох територіях призвела до колосальних екологічних та господарських втрат. Тобто необхідно відновити гідромеліоративні об'єкти, які дадуть можливість використовувати традиційну спеціалізацію окремих районів, зокрема зони Полісся, де внаслідок економічної кризи 90-х років минулого століття відбулися значні перекося в напрямі переорієнтації суб'єктів аграрного підприємництва, передусім сільськогосподарських підприємств, і стався т.зв. зерновий перегин. У результаті фактично зруйновано підгалузь льонарства, різко зменшилися обсяги виробництва продовольчого жита, картоплярство перемістилося в сектор особистих селянських господарств. Держава потенційно втрачає значні обсяги конкурентоспроможної на світових ринках продукції, вирощування якої найбільшою мірою відповідає пріоритетам раціонального використання ґрунтів Полісся [6, с. 3].

У Державній установі «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» розроблено комплекс

заходів щодо диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення модернізації мереж гідротехнічних споруд у зоні осушення на основі угод державно-приватного партнерства, сек'юритизації водогосподарських активів [7, с. 1]. Відновлення мереж внутрішньогосподарських гідротехнічних споруд сьогодні потрібне як сільськогосподарським підприємствам, так і особистим селянським господарствам, інакше отримати конкурентні переваги на ринку продовольства досить проблематично через низький рівень урожайності та значну капіталомісткість виробленої продукції. Саме цей фактор є найважливішим стимулятором для об'єднання землекористувачів, котрі працюють у зоні осушення, як на корпоративній і кооперативній основі, так і відповідно до угод державно-приватного партнерства.

І. М. Титарчук зазначає, що з метою широкомасштабного залучення іноземних інвестицій вирішальне значення мають макроекономічні важелі впливу держави на реалізацію інвестиційної привабливості економіки країни, покликані компенсувати недоліки загальноекономічної кон'юнктури і підсилити інвестиційну привабливість водогосподарсько-меліоративного підкомплексу та аграрної галузі в цілому. Ефективна національна політика у сфері залучення іноземних інвестицій повинна включати низку стимулюючих важелів, зокрема для сільського господарства – державну (у тому числі бюджетну) підтримку [8, с. 38]. Розуміючи важливість покращення інвестиційної привабливості та необхідність інвестиційного забезпечення для підприємств, регіонів та України загалом, необхідно реалізувати комплекс першочергових заходів, а саме:

- розробити план забезпечення привабливого інвестиційного клімату в межах визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку;
- удосконалити нормативно-правові акти з питань інвестиційного забезпечення аграрного сектору;
- сприяти інформаційній відкритості та формувати інвестиційно привабливий імідж регіонів, зокрема шляхом створення інформаційних мереж для підтримки місцевого агробізнесу та забезпечення його конкурентоспроможності;
- удосконалити механізм створення спільних підприємств (набутий у галузі сільськогосподарського машинобудування) для залучення продуктивного іноземного капіталу у спільне виробництво, що сприятиме надходженню додаткових інвестиційних ресурсів у відтворення повноцінного виробничого процесу та використанню досвіду і техніко-технологічних досягнень іноземного партнера, здійснити модернізацію і реконструкцію власних виробничих структур;
- поширювати серед підприємців аграрного сектору відповідні навчальні програми з підготовки інвестиційних проектів та розробки інвестиційних бізнес-планів (дистанційне навчання, підвищення кваліфікації тощо).

В.А. Голян наголошує на важливості створення холдингової компанії на базі водогосподарських підприємств, що має забезпечити принципову нову магістральну лінію фінансування галузі. Холдинг дасть можливість у разі форсмажорних ситуацій (на кшталт масштабної повені в Карпатському та

Подільському економічних районах влітку 2008 р.) концентрувати консолідовані фінансові ресурси для усунення наслідків цих ситуацій (модернізація протиповеневих систем, ліквідація підтоплень, екологічна реабілітація природних водних об'єктів). Більше того, холдинг сприятиме визначенню центрів відповідальності за цільове використання бюджетних коштів та координації спільної діяльності дочірніх підприємств щодо розширення спектра надання платних послуг на комерційній основі, а також проведенню єдиної політики залучення зовнішніх джерел інвестування перспективних водогосподарських проектів комерційних банків та міжнародних природоохоронних фондів [9, с. 12].

Оскільки у структурі виробників сільськогосподарської продукції в зоні меліорацій домінують особисті селянські господарства, необхідно об'єднати їх в неприбуткові організації для спільного використання та реконструкції гідротехнічних споруд. Найбільш прийнятна форма таких організацій – обслуговуючий кооператив, метою створення якого є не отримання максимального прибутку, а об'єднання зусиль особистих селянських господарств для реконструкції внутрішньогосподарських гідротехнічних споруд, які обслуговуватимуть угіддя учасників цього утворення [10, с. 90]. Тому саме кооператив має укласти угоду про отримання іпотечного кредиту під заставу земель спільно з гідротехнічними спорудами, які належать особистим селянським господарствам.

Сільськогосподарські підприємства, які об'єднують земельні та майнові паї селян, отримавши в оренду від місцевих сільських рад внутрішньогосподарські гідротехнічні споруди, мають можливість накопичити інвестиційні ресурси для їх модернізації та підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва шляхом випуску облігацій. Такі облігації можуть бути випущені під заставу зрошуваних та осушених сільськогосподарських угідь [11, с. 211]. Це сприятиме залученню фінансових ресурсів для відновлення робочого стану меліоративних систем і підвищення рівня урожайності основних сільськогосподарських культур.

Нарощення обсягів інвестиційного забезпечення проектів модернізації, реконструкції і технічного переоснащення гідротехнічних споруд меліоративних систем шляхом сек'юритизації активів (випуску цінних паперів) має відбуватися за безпосередньої участі державного земельного банку. Саме цій фінансово-кредитній установі необхідно передати активи для випуску облігацій, а вона повинна стати андеррайтером при їх розміщенні на фондовому ринку. Рішення про випуск таких облігацій ухвалюватимуть місцеві ради, на балансі яких перебуває значний обсяг меліоративних засобів та земель комунальної власності. У найближчій перспективі органи місцевого самоврядування повинні забезпечити достатній обсяг інвестиційних ресурсів для модернізації водогосподарської інфраструктури, яка обслуговує сільськогосподарські угіддя в меліоративній зоні [11, с. 211].

З метою нарощення інвестиційного потенціалу розширеного відтворення водноресурсного потенціалу, модернізації водогосподарської та водоохоронної інфраструктури необхідно [12, с. 29]: налагодити партнерські відносини

держави (муніципалітетів) із суб'єктами підприємницької діяльності; удосконалити систему стягнення орендної плати за користування водними об'єктами загальнодержавного та місцевого значення; поглибити диференціацію у процесі встановлення нормативів плати за спеціальне водокористування; у процесі розробки нової системи диференціації нормативів плати за спеціальне водокористування щодо галузей, де вода є забезпечуючим компонентом, необхідно виходити з рівня забезпеченості відповідних територій поверхневими та підземними водами, а також обсягів їх використання; удосконалити нормативно-правову базу з питань оподаткування забруднення водойм; посилити диференціацію та підвищити розмір ставок екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, збільшивши плату за скидання одиниці маси забруднюючої речовини до європейського рівня, з урахуванням токсичності скидів; удосконалити методику визначення шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства у сфері використання та охорони вод; переглянути пільги щодо стягнення збору за спеціальне водокористування водних ресурсів як загальнодержавного, так і місцевого значення; збільшити податкове навантаження на види діяльності та форми споживання, що є екологічно шкідливими для водних об'єктів.

Зважаючи на регіональні асиметрії нарощення інвестиційного потенціалу інноваційно-технологічної модернізації водогосподарсько-меліоративного підкомплексу, необхідно здійснювати адресне та програмно-цільове фінансування проектів у межах виділених бюджетних асигнувань. Основними механізмами при цьому є внесення змін до Податкового та Митного кодексів України щодо запровадження особливого режиму інвестиційної діяльності в Україні, а також формування відповідного інвестиційного клімату всередині держави. Тільки за таких умов наша країна зможе стати приваблива для іноземних інвестицій та проводити інвестиційну політику за міжнародними стандартами.

Висновки. Враховуючи критичний стан водогосподарсько-меліоративного підкомплексу в зонах осушення та зрошення, в Україні на національному рівні необхідно сформувати інституційні передумови інноваційно-технологічної модернізації індустрії зрошувального землеробства та імплементації відповідного досвіду Європейського Союзу у вітчизняну практику. В умовах зниження рівня виробничо-технічного потенціалу водогосподарсько-меліоративного підкомплексу актуальним є запровадження нових механізмів фінансово-кредитного та бюджетно-інвестиційного забезпечення інноваційно-технологічної модернізації міжгосподарських та внутрішньогосподарських споруд в зоні осушувальних меліорацій. З метою залучення позабюджетних коштів доцільним є створення та реалізація двосторонніх міжнародних інноваційно-інвестиційних програм, що сприятиме інноваційно-технологічній модернізації водогосподарсько-меліоративного підкомплексу.

В рамках імплементації зарубіжного досвіду щодо інноваційно-технологічної модернізації індустрії зрошувального землеробства необхідно: по-перше, сформувати нову законодавчу базу, котра відповідатиме викликам

часу та визначатиме механізми державного регулювання індустрії зрошувального землеробства; по-друге, необхідно запровадити нові інституціональні форми регіонального розвитку в зонах осушення та зрошення; по-третє, змінами до Податкового кодексу України необхідно запровадити фіскальні стимули щодо інноваційно-технологічної модернізації систем зрошування; по-четверте, зважаючи на значний дефіцит бюджетних коштів доцільним є внесення змін до митного кодексу України щодо введення особливого режиму інноваційно-інвестиційної проектної діяльності та залучення інвестицій. Реалізація запропонованих механізмів сприятиме інноваційно-технологічної модернізації індустрії зрошувального землеробства, що призведе до вирішення комплексних проблем водогосподарсько-меліоративного підкомплексу.

Література

1. Аналітична доповідь Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://igim.org.ua/?paged=2>
2. Закон України «Про меліорацію земель» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1389-14>
3. Звіт про використання коштів Державного бюджету України Державним агентством водних ресурсів України у 2016 році // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scwm.gov.ua/zvit-pro-vykorystannya-koshtiv-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayiny-derzhavnym-agentstvom-vodnyh-0>
4. Закон України «Про інвестиційну діяльність» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-1>
5. Павленко О. Відновлення зрошення на півдні країни – стратегічна складова економічного зростання // [Електронний ресурс] / Павленко О. – Режим доступу: [https://lb.ua/blog/opavlenko/364263 _vidnovlennya _zroshennya _pivdni.html](https://lb.ua/blog/opavlenko/364263_vidnovlennya_zroshennya_pivdni.html)
6. Хвесик М.А. Успішна модернізація водогосподарського комплексу можлива на основі диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення // Економіст. – 2015. – № 7. – С. 1–3.
7. Аналітична доповідь ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecos.kiev.ua>.
8. Титарчук І.М. Проблеми інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки України / І.М. Титарчук // Сталий розвиток економіки. - 2014. – № 3. – С. 35–40.
9. Голян В.А. Холдингові компанії як інституціональна форма нарощення інвестиційного потенціалу водогосподарських підприємств / В. А. Голян // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – №6. – С. 8–12.
10. Голян В.А. Диверсифікація джерел інвестиційного забезпечення як передумова антикризового управління водогосподарськими проектами / В.А. Голян, І.І. Андрощук // Державне антикризове управління економікою

в умовах глобалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К.: КНЕУ, 2013. – С. 90–93.

11. Хвесик М.А. Рентні засади модернізації водогосподарського комплексу України: [монографія] / [за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. – 238 с.
12. Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи) – К., 2015. – 46 с.